

Om de kwaliteit van het onderwijs. Het negentiende jaarboek voor socialisme

F. Becker, W. van Hennekeler, B. Tromp & M. van Zijl

Bespreking door Harrie Jonkman en Monique Volman

De sociaal-democratie heeft in zijn ruim honderdjarig bestaan als belangrijke maatschappelijke en politieke stroming in Nederland, het onderwijs steeds zeer serieus genomen. Het onderwijs moest toegankelijk worden voor brede lagen van de bevolking om te helpen het standenkarakter van de Nederlandse samenleving te doorbreken: 'onderwijs voor iedereen'. Ook de laatste dertig jaar, sinds de invoering van de Mammoetwet in 1968, heeft de sociaal-democratie zich actief getoond in discussies over het onderwijs. Het onderwijs kreeg een maatschappelijke sleutelrol toegewezen in het wegnemen van maatschappelijke achterstanden. Binnen het onderwijs moesten kinderen uit lagere klassen kansen en ontplooiingsmogelijkheden krijgen. De sociaal-democratie maakte zich daarom hard voor een constructief onderwijsbeleid. Vervolgens zijn ook het bevorderen van sociale cohesie en het leren functioneren in een multiculturele samenleving op de onderwijsagenda komen te staan. Sinds in de tweede helft van de jaren tachtig het algemene politieke klimaat liberaler is geworden, is de positie en rol van de sociaal-democratie ten aanzien van het onderwijs echter onduidelijker geworden, terwijl sociaal-democraten nu wel mede verantwoordelijkheid dragen voor het onderwijsbeleid in Nederland. Het verschijnen van een jaarboek van het wetenschappelijk bureau van de PvdA, gewijd aan het thema 'onderwijs', maakt dan ook nieuwsgierig.

Het negentiende jaarboek voor het democratisch socialisme bestaat uit een inleiding en zeven bijdragen, geschreven door wetenschappers en journalisten. Het is de bedoeling met deze bundel het debat over een sociaal-democratische onderwijspolitiek nieuw leven in te blazen. In de inleiding werpt de redactie vragen op over de geloofwaardigheid van de huidige sociaal-democratische onderwijsambities: een kerntaak voor het onderwijs bij het bestrijden van achterstanden, terwijl tegelijkertijd een grotere autonomie van scholen wordt beoogd. De inleiders wijzen op de kloof tussen politieke doelstellingen en de dagelijkse praktijk van het onderwijs en op de, door de stroom van beleidswijzigingen en bezuinigingen, verstoorte relatie tussen beleidsmakers en onderwijsgeevenden. Ze stellen dat het tijd is om afstand te nemen van grote idealen die gerealiseerd moeten worden door structuurveranderingen en meer oog te krijgen voor wat zich in de onderwijsinstellingen zelf afspeelt.

Robbert Sikkes wijst er in het eerste artikel op dat de doorstroomideologie van de jaren zeventig in de jaren tachtig heeft plaatsgemaakt voor efficiencydenken, waarin selectiviteit een grotere rol speelt en waardoor de kansen voor risicogroepen zijn verslechterd. Hij pleit ervoor te zoeken naar een nieuwe balans tussen beide. Sjoerd Karsten analyseert de ontwikkelingen in de verhouding tussen onderwijsinstellingen en overheid, en constateert dat het onderwijsbeleid de voorwaarden voor meer zelfstandigheid van onderwijsinstellingen de afgelopen jaren eerder heeft ondermijnd dan bevorderd. Met de deregulering en de vergroting van de autonomie van scholen zijn in zijn visie de teugels 'wel langer maar niet lossen' geworden.

De twee volgende artikelen gaan over een klassiek thema binnen het sociaaldemocratisch denken over onderwijs: het tegengaan van ongelijke kansen, ofwel het 'achterstandsprobleem'. Sarah Blom constateert een groeiende achterstand van risicogroepen in de kenniseconomie; de politiek slaagt er

maar niet in daarvoor effectieve maatregelen te treffen. Volgens Blom zit de traditie van het ontplooiingsdenken de Nederlandse sociaal-democratie in de weg. Zij pleit voor onderwijs dat alle leerlingen voorbereidt op de eisen van een kennissamenleving. Sociale en emotionele intelligentie, en vaardigheden als kunnen abstraheren, analyseren, selecteren en reflecteren zijn daarin volgens haar voor iedereen van belang, terwijl dit nu maar voor een klein deel van de leerlingen wordt nagestreefd. Wim Meijnen gaat in op de vraag of de veranderingen die het onderwijs de laatste tijd hebben gekarakteriseerd de kansen van risicoleerlingen wel hebben vergroot. Hij signaleert een aantal trends die hij voor deze leerlingen juist gevaarlijk acht, zoals de toegenomen nadruk op vakoverstijgende (onder andere metacognitieve) vaardigheden, en de verschuiving van leerkrachtgestuurde naar leerlinggestuurde leerprocessen, terwijl didactieken hiervoor nog niet sterk zijn ontwikkeld.

Luc Stevens pleit voor onderwijs waarin meer rekening wordt gehouden met de individuele ontwikkeling en het leerproces van kinderen. Hem gaat het om onderwijsbeleid dat rekening houdt met de menselijke maat der dingen. Arjo Klamer gaat in op de manier waarop het hoger onderwijs inspeelt op de behoeften van de nieuwe kennissamenleving. Volgens hem is de verzakelijking van de universiteiten doorgeschoten, het onderscheid tussen wetenschap en beroepsopleiding verwaterd en is er een gebrek aan een serieus academisch klimaat. Hij pleit voor meer aandacht voor het belang van sociaal en cultureel kapitaal.

Het afsluitende artikel van Piet de Rooy en Hans Wansink verkent volgens de inleiding de contouren van een sociaal-democratische toekomstvisie op het onderwijs. Die visie behelst vooral een pleidooi voor rust; even geen vernieuwingen en veranderingen meer, maar scholen de gelegenheid geven zich bezig te houden met hun kerntaken.

Hoewel alle bijdragen in de bundel op zichzelf de moeite waard zijn, stelt de bundel als geheel teleur. Een toekomstvisie op het onderwijs wordt niet geboden. Daarvoor lopen de diagnoses in de verschillende artikelen teveel uiteen. Ten aanzien van het belang van vakoverstijgende vaardigheden voor alle leerlingen lijken bijvoorbeeld Blom en Meijnen lijnrecht tegenover elkaar te staan. Op het punt van de waarde van leerlinggecentreerd onderwijs nemen Blom en Meijnen een standpunt in dat tegenover dat van Stevens staat. Hoewel waarschijnlijk niet bevorderlijk voor het vertrouwen van een gefrustreerd onderwijsveld, hoeven dit soort verschillen op zichzelf geen probleem te zijn. Hier zou juist de door de redactie beoogde impuls voor discussie kunnen liggen: welke keuzes moeten er vanuit een sociaal-democratische optiek gemaakt worden? De redactie heeft echter een kans gemist door een samenvattende beschouwing of analyse, al was het maar in de vorm van vragen die sociaal-democraten zich over het huidige onderwijs zouden moeten stellen, achterwege te laten.

De samenstellers van de bundel hebben ervoor gekozen hun analyse te beperken tot een diagnose, die door Bolkestein in de Volkskrant - schot voor open doel - werd samengevat als: 'de oude PvdA-idealen op onderwijsgebied hebben gefaald'. Bolkestein uit vervolgens zijn tevredenheid over de wending in het sociaal-democratische denken naar 'minder bemoeienis van de overheid', hetgeen nog eens onderstreept dat niet duidelijk is waarin de stellingname van de redactie zich onderscheidt van andere politieke en maatschappelijke bewegingen. Nog los daarvan, is dit geen analyse die veel aanknopingspunten biedt voor het inslaan van nieuwe wegen. De overige bijdragen gaan er dan ook nauwelijks op in. Ook een andere belangrijke stelling van de samenstellers, namelijk dat wat er in de

onderwijspraktijk gebeurt, teveel uit het sociaal-democratisch oog is verloren, krijgt in de artikelen nauwelijks een uitwerking.

Wat hoort ons inziens dan wel thuis in een discussie - en dus in een bundel - waarin gezocht wordt naar een sociaal-democratische visie op onderwijs? Volgens de traditie zijn dat in ieder geval vragen over hoe het onderwijs zo vormgegeven kan worden dat de basiskennis en -vaardigheden die nodig zijn om te participeren in de huidige samenleving toegankelijk zijn voor iedereen. Maar daaraan vooraf gaat de vraag wat die kennis en vaardigheden dan zijn. Dat veronderstelt een idee over de samenleving waarin het onderwijs functioneert en waarvoor het zou moeten opleiden. Vreemd genoeg komt in de bundel de vraag naar de aard van de moderne samenleving en de voorbereiding daarop nauwelijks aan de orde. Verschillende auteurs stellen dat de samenleving waarin wij leven een kennissamenleving is. Maar welke kennis en vaardigheden zijn daarin van belang? Welke rol kan het onderwijs spelen bij het leren omgaan met de toenemende diversiteit in de samenleving? Hoe kunnen kinderen bijvoorbeeld leren zich te verplaatsen in de positie van anderen, en kritisch met de grenzen en beperktheden van de eigen positie leren omgaan? Het zijn slechts enkele vragen, maar wel fundamentele vragen. Daarover nadenken betekent ons inziens niet dat de kloof met het onderwijsveld wordt verbreed. Integendeel waarschijnlijk. Onderwijsgevend worden regelmatig met dergelijke vragen geconfronteerd en kunnen bij het zoeken naar eigen antwoorden inspiratie putten uit een heldere analyse en stellingname. Ook dat zou wel eens rust kunnen geven.